

HAJNÁCZKY TAMÁS
Károli Gáspár Református Egyetem

Aetas 38. évf. 2023. 3. szám, 203–205.
ISSN 0237-7934
DOI 10.14232/aetas.2023.3.203-205
www.aetas.hu

Cigányzenész hangok a Nagy Háborúból

*D. Szakács Anita: Ifj. Munczy Béla
I. világháborús frontnaplói. Magyar
Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron
Megye Soproni Levéltára, Sopron,
2020. 194 oldal*

Az elmúlt években a nemzetközi tudományos színtéren kiemelt figyelmet kaptak a 20. század első felében cigányoktól vagy cigány szervezetektől származó történelmi források. E kutatási törekvések zászlóshajójaként tekinthetünk az Elena Marushiakova által vezetett *Roma Interbellum – Roma Civic Emancipation Between The Two World Wars* című projektre, amely során számos kiadvány és tanulmány látott napvilágot, több mint egy tucat ország kutatóinak részvételével.¹ A magyarországi vizsgálatok a cigányzenészekre és az általuk alapított egyesületekre és lapokra fókuszáltak, részben cigányoktól származó korabeli interjúkra, jegyzőkönyvekre és iratokra hagyatkozva. Mindezek fényében különösen értékes D. Szakács Anita történész, levéltáros forráskiadványa, amely ifj. Munczy Béla cigányzenész első világháborús frontnaplóját közli, amit a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára őrzött meg az utókor számára. A Nagy Háborúról cigány származású személy tollából alig-alig maradtak fenn források. A történész kiváló kötetében ezt a csendet törte meg, szóhoz juttatva egy hajdani cigánymuzsikust. Ez jelenti a kiadvány legfőbb érényét és újdonsá-

gát. Egyúttal kiemelendő, hogy nemcsak a világháború egy-egy hadszínteréről szerezhetünk ismereteket, hanem a cigánymuzsikusok, a cigányzenekarok helyzetéről, szerepéről, mindennapjairól is az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében.

D. Szakács Anita a frontnapló közzététele során rendkívül alapos munkát végzett, mintegy hetven oldal terjedelemben ismertette – korabeli fotókkal gazdagon tűzdelve – a naplóíró cigányzenész családjának történetét. Levéltári forrásokra, korabeli osztrák és magyar napilapokra támaszkodva részletesen tárja az olvasó elé a Munczy család szerteágazó múltját. A 18. század végéből fennmaradt dokumentumok szerint „új jobbgyként” telepedtek le Sopron vármegyében. A 19. század közepétől a források már arról írtak, hogy zenéléssel keresték kenyerüket. A tágabb rokonságban híres cigányprímásokat is fel lehet lelteni, akik bejárták az egész kontinenst, sőt olykor még uralkodók, hercegek előtt is felléptek, tetemes vagyontra szert téve. A történész a frontnaplót több mint háromszáz értelmező lábjegyzettel látta el, s a forráskiadványt rövidítések jegyzékével, helynév-, illetve személynévmutatóval zárta.

A cigányzenész naplója a Nagy Háború embertelen valóságába kalauzolja el az olvasót, a hulláktól, emberi ürüléktől és szeméttől bűzlő lövészárkokba, a sebesültek véget nem érő kiáltásába, a széttroncsolt tetemek látványába. Munczy Béla mindezt testköz-

¹ A projektről és a megjelent publikációkról lásd bővebben: <https://arts.st-andrews.ac.uk/romainterbellum>

ből nézte végig, többször osztották be az első vonalba, alkalomadtán halottakat kellett hordania, amiről többek között a következőket jegyezte fel: „Körülbelül öt [gránát] talált be a futóárokba és rémes hatása volt. Egy sebesültvivőt, azt mondják derékban vágott ketté (én nem néztem meg, mert ilyesmit nem bírok megnézni), egy másikat (ezt önkéntelenül kellett látnom) a jobb kezét vitte le tőben és a combján lógott a hús és még egy sebe volt a hátán. Szegény annyira jajgatott! A keze egy ujjnyi széles bőrön lógott. Micsoda fájdalom lehetett. Mire a segélyhelyre vitték elvérzett. Bors volt a neve! [...] Rémes látvány volt, amint szegény Bors keze lógott és a hús, mint mikor a disznót vágják, csüngött róla! Igazi vágóhíd!” (105–106. old.) Rendszeresen beszámolt a Nagy Háborúban elsőként bevetett mustárgázzról, hogy mekkora rettegést váltott ki a katonákból. A harci gáz miatt sokszor gázmaszkban gyakorlatoztak, vagy külön oktatásban részesültek, hogy miképpen éljenek túl egy gáztámadást. Az imént említetteket csak tetőzte a háborús propaganda, mely során repülőgépről szórták rájuk az ellenfelek a demoralizáló röplapokat. A „békésebb” napokat pedig a tisztek parancskiáltásai törték meg, amelyektől egy perc nyugta sem lehetett a közlegényeknek. Fegyverpucolási és -forgatási kiképzéseken, bajonettvívási és gránátdobási gyakorlatokon kellett részt venniük. Ezt az örökös körforgást gyakran kiegészítette a körlettisztítás, a ruhavizit, valamint a tiszt szemle.

Nemcsak a háború végeláthatatlan borzalmainak, a sebesültek és a halottak mindent átszövő látványának voltak kitéve a katonák, hanem az elégtelen táplálkozás, az ivóvíz hiánya és a zord elszállásolás is keserítette mindennapjaikat. Munczy Béla frontnaplójában napról napra beszámolt az étkezésekről, ugyan egyszer-egyszer megemlítette, hogy finom és bőséges ételmezést kaptak, azonban többnyire lesújtóan nyilatkozott: „Az ebéd gulyás árpával! Mint az állatoknak!” (102. old.); „A vacsora rántott levesnek mondott mosogatóvíz.” (133. old.); „Nagyon silány ebéd volt, kis lötyt pár szem

bab és krumpli volt beleszórva.” (111. old.) Rendszeresen konzerveket kaptak és kétszersültet vagy cvibakot, de az sem számított ritkaságnak, hogy délidőben a csajkájuk üresen kongott. Előfordult, hogy napokon-heteken keresztül káposztát vagy árpalevest ettek, olykor csak penészes kenyérhez jutottak. Mindezt tetőzte a rendszeres ivóvízhiány, ami miatt gyakran desztillált vízre vagy ciszternák zavaros levére fanyalodtak. A szomjúságtól és az éhségtől elgyötörten, hol a szabadban, hol kemény priccseken vagy a nyirkos földön kavernákban, földbe vajt odúkbán és barakkokban hajtották álomra fejüket.

Munczy Béla frontnaplóján keresztül nemcsak az első világháború iszonyatába nyerhetünk betekintést, hanem a cigányzenészek hadseregbeli hol kiváltságos, hol megvetett helyzetébe is. Amikor a cigánymuzikusokat besorozták a seregbe, nem feltétlenül cigányzenekarokba osztották be őket, gyakran hangszer helyett fegyvert adtak a kezükbe. A szerencsésebbeket – egy-egy magas rangú tiszt pártfogását élvezve – bandákba szervezték, amivel számos előnyre tehetek szert. E tekintetben is a primás járt az élen, mivel ő altiszti kosztot kapott, az ő kiváltsága volt a kapcsolattartás a tisztekkel, sőt olykor ugyan alacsonyabb, de tisztirangot is kaphatott. Kiemelendő, hogy a cigányzenekarokat nem küldték ki az első vonalba harcolni, hanem a fedezékek viszonylagos biztonságában maradhattak. A tábori szolgálat alól azonban sokszor nem kaptak felmentést, ami jobb esetben ételhordást vagy konyhai kíségetést jelentett, rosszabb napokon nehéz fizikai munkát, melyről a következőket jegyezte fel a frontnapló szerzője: „Nem muzikusnak való munka ez a kapálás és csákányozás, olyan lesz a kéz, mint a fa! De sokat kell szenvedni és olyasmit csinálni, amit még álomban sem képzeltem volna!” (88. old.) Amikor pedig zsákokat és fákat kellett raknia egész nap egy kocsira, megjegyezte, hogy „parasztoknak való” munka volt. A cigányzenészek a szolgálat során olykor a tisztek gunyoros megjegyzéseinek is ki

voltak téve: „Délelőtt ástam. Egy kis kellemtelenségem volt a szolgálatot vezető szakaszvezetővel. Ő azt mondta, hogy jobban illik a vonó a kezembe, mint a lapát. Én erre azt mondtam, hogy hiszen az a foglalkozásom. Ő azt felelte erre, hogy az nem becsületes foglalkozás. Én persze tiltakoztam, mire ő azt mondta: talán nem tetszik? Persze, hogy nem tetszik! Erre nekem jött és mellbelökött.” (168. old.) Olyan esetről is megemlékezett a naplóíró, hogy a százados határozottan megtiltotta, hogy tábori szolgálatra osszák be, azonban egy segédtsízt mégis ráparancsolt, hogy ő is vegye ki a részét a munkából. A cigányzenekarok a tekintetben is előnyt élveztek a közkatonákhoz képest, hogy némi keresetre is szert tudtak tenni a seregben, amikor a tiszteknek vagy altiszteknek játszottak. Ezen bevételükből tudtak cigarettát vásárolni vagy a hiányos, sokszor egyhangú étkezéseket kiegészíteni, változatosabbá tenni. Előre sohasem tudhatták, hogy a katonatisztek egy átmulatott este után mennyivel jutalmazzzák játékukat, fizetségük többnyire a tivornyázók kénye-kedve szerint alakult. Sokszor egy-két koronát vagy egy doboz cigarettát kaptak, de az sem számított ritkaságnak, hogy több tíz korona ütötte a markukat, olykor pedig néhány korsó sör, egy kancsó bor vagy egy tál étel is dukált a fizetség mellé. Azonban nem egyszer előfordult, hogy üres kézzel kullogtak vissza a szállásukra, és még egy pohár itallal sem kínálták meg őket. A legénységnek csak alkalomadtán, hivatalos események keretében zenéltek. A mulatozó tiszték viszont szó szerint ugráltatták őket; éjnek éjadján az ágyukból parancsolták ki őket, hogy húzzanak el néhány nótát. A cigányzenész-identitás és a cigány-, pontosabban a cigányzenész–paraszt (gádzsó) ellentét is felszínre

került Munczy Béla emlékirataiban. A cigánymuzsikus sokszor megvetően nyilatkozott a parasztokról, erőteljesen bírálta például zenei ízlésüket: „Hiába az én természetem nem veszi be a paraszt tempót. Úgy énekelnek, mint mikor a marhák ordítanak tele torokkal.” (71. old.) Vagy felháborodva az igény szintjüket kifogásolta, amikor egy büdös istállóban kellett aludnia velük: „Majdnem rosszul lettem, mikor bementem. A parasztkok fel sem vették, hiszen ők otthon is ott aludtak! És aki panaszkodik kigúnyolják!” (76. old.) Egy szakaszvezető, látva a viszonyokat, a cigányzenésznek szerzett ágyat egy másik szálláson, vele kapcsolatban Munczy Béla feljegyezte, hogy „ez jó ember, nem paraszt!”. (76. old.) Az őrzetői rangban lévő cigányprímás sokszor szigorúan lépett fel a zenekari tagokkal szemben, de ezt a naplóíró nem bánta, mivel „Inkább elfogadja az ember a parancsolást egy romától, mint egy paraszttól.” (171. old.) Ugyanakkor egyes tiszték cigányokkal kapcsolatos ellenérzései is felszínre buktak, előfordult, hogy „pizok, büdös cigánynak” (173. old.) nevezték a cigányzenekari tagokat, és pofonvágták őket, vagy az „alakíztatás” közben tettek rosszsalló megjegyzést a származásukra: „Mikor bejelentkeztem nála [századparancsnok], párszor ismételtette velem a fordulatot. Azt mondta látszik, hogy cigány vagy, még fordulni sem tudsz.” (172. old.)

D. Szakács Anita hiánypótló kötete gyarapítja a cigánység múltját kutatók könyvtárát, ugyanakkor a szélesebb tudományos közönség érdeklődére is számot tarthat. A felsőoktatásban hasznos segédkönyvvé válhat, de a történelmi ismeretterjesztés terén is megkerülhetetlen hivatkozási alapul szolgálhat.